

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองโลกสำโรง เป็นการศึกษาที่ต้องอาศัย แนวความคิดและทฤษฎีที่มีความเหมาะสมเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษา วิเคราะห์ วิจัย ในบทต่อไป ที่เกี่ยวข้องในที่นี้ ได้แก่

- รูปแบบของเมือง (Urban Pattern)
- รูปแบบการขยายตัวของเมือง (Pattern of Growth)
- การพัฒนาและการวางแผนระดับเมือง (Development and planning of Urban)

2.1 รูปแบบของเมือง (Urban Pattern)

การศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีรูปแบบของเมืองนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาถึงโครงสร้าง เกี่ยวกับการใช้ที่ดิน การเจริญเติบโตของเมือง การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ภายใน เขตเมือง โดยมีทฤษฎีที่สำคัญ 4 ทฤษฎี¹ คือ

¹Richard J Corley, and Peter Haggett. editors, Models in Geography, (London : Camelot , 1971) ; 339-342.

1) Concentric Zone Theory

ทฤษฎีนี้ตั้งขึ้นโดย Ernest W. Burgess (1925) ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากการวิเคราะห์ข้อมูลจริงของเมืองชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่ออธิบายการกระจายตัวของกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจและการใช้ที่ดินในเมือง ทฤษฎีนี้กล่าวว่า เมืองมีศูนย์กลางอยู่แห่งเดียว ทุกจุดมุ่งสู่ศูนย์กลาง (Concentric Zone) เมืองขยายตัวไปรอบ ๆ ตามแนวรัศมีจากย่านธุรกิจซึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง มีการแบ่งเขตอย่างแนบชิด 5 เขต คือ (รูปที่ 2-1ก)

1) The Central Business District (CBD) เป็นเขตศูนย์กลางเมืองที่ตั้งของธุรกิจการค้า กิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ เป็นเขตที่มีการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม

2) Transition Zone เป็นเขตที่มีการใช้ที่ดินทางการค้า และอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ล่วงล้ำเข้าไปในเขตที่อยู่อาศัยที่เสื่อมโทรมลง มีการขายส่ง โกดังเก็บสินค้า รวมทั้งเป็นชุมชนทางรถไฟที่เป็นแหล่งขนถ่ายสินค้า ผู้ที่ไม่สามารถชื้อบ้านขยายไปได้ก็ต้องทนอยู่ในชุมชนแออัดนี้ต่อไปเพราะไม่มีทางเลือก โดยจะใช้บริการที่มีอยู่ในเขตนี้ เช่น บาร์ประเภทราคาถูก หรือโรงรับจำนำ เป็นต้น

3) Low-Income Housing เป็นเขตที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย หรือกรรมกรสะดวกแก่การเดินทางไปทำงานซึ่งอยู่ใกล้

4) Better Class Residences เป็นเขตที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้ระดับกลาง มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว เขตนี้เรียกว่า Exclusive District ซึ่งจะมีศูนย์กลางทางการค้าขนาดเล็กเกิดขึ้นในลักษณะเดียวกับ CBD. ที่อยู่ในชานเมือง

5) Commuter Zone เขตชานเมือง เป็นเขตที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้สูงที่ต้องเดินทางไกลเข้าไปทำงานในศูนย์กลางเมือง มีการพัฒนาบริเวณพักอาศัยราคาแพงเป็นจุด ๆ ตามเส้นทางคมนาคมที่สามารถเดินทางได้อย่างรวดเร็ว และใช้เวลาในการเดินทางไปยัง CBD. ประมาณ 1 ชั่วโมง

การขยายตัวของเมืองในลักษณะที่เรียกว่า Concentric Zone นี้ มีแนวความคิดพื้นฐานจากการถือเอาระยะทางการเดินทาง จากย่านที่อยู่อาศัยไปยังศูนย์กลางเมือง ในระยะเวลาไม่แตกต่างกัน ส่วนราคาที่ดินจะแตกต่างกันไปตามระยะทางที่มุ่งเข้าสู่ศูนย์กลางเมือง ที่ดินแปลงใดใกล้ศูนย์กลางเมืองจะมีราคาแพงกว่าที่ดินที่อยู่ไกลออกไป รูปแบบของการขยายตัวสามารถสังเกตได้อย่างชัดเจน (Physical Growth) และเมืองจะขยายออกไปเป็นวงรอบจากเขตที่อยู่ภายใน (Inner Zone) ไปยังเขตที่อยู่ภายนอก (Outer Zone)²

2) Axial Development Theory

การขยายตัวของเมืองในลักษณะนี้ คำนึงถึงการเดินทางไปสู่ศูนย์กลางเมืองทั้งในเรื่องของเวลาและระยะทางด้วย เช่นเดียวกับทฤษฎีของ Burgess โดย Babcock เป็นผู้เสนอทฤษฎีไว้ว่า เมืองมีทิศทางหรือรูปแบบการขยายตัวออกไปตามสายหลักหรือศูนย์กลางหนึ่งก็คือเส้นทางคมนาคมจะเป็นตัวกำหนดการขยายตัวของเมือง Central Business District ที่อยู่ในกลางเมืองเป็นศูนย์กลางทางด้านธุรกิจของเมือง โดยการขยายตัวของเมืองจะอยู่ไปตามเส้นทางสายสำคัญไม่ว่าจะเป็นถนนหรือรถไฟก็ตาม เมื่อเส้นทางเหล่านี้ทอดตัวไปในทิศทางใดก็ตาม จะมีผู้คนไปอาศัยอยู่กระจายออกไปตามแนวของเส้นทางนั้น ดังนั้น การขยายตัวของเมืองจะกระจายออกไปเป็นรูปดาว และดาวจะมีแกนขึ้นอยู่กัจำนวนถนนสายสำคัญ ๆ ที่ทอดตัวออกไปนอกเมือง แนวโน้มของผู้ที่จะไปอาศัยอยู่ตามเส้นทางสายสำคัญเหล่านี้ยึดถือเอาระยะเวลาที่ต้องเดินทางเข้าสู่จุดศูนย์กลางธุรกิจในเมืองเป็นสำคัญ โดยคิดว่าเส้นทางใดจะถึงเร็วที่สุด เช่น ผู้ที่อาศัยอยู่ตรงจุด X กับจุด Y โดยผู้ที่อาศัยอยู่ตรงจุด X ห่างจากศูนย์กลางเมืองเป็นสองเท่าของจุด Y แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ที่อาศัยอยู่ตรงจุด X สามารถเดินทางเข้าสู่ศูนย์กลางเมืองหรือศูนย์กลางธุรกิจในเมืองได้เร็วกว่าผู้ที่อยู่อาศัยตรงจุด Y รูปแบบของการขยายตัวของเมืองแบบนี้จะคำนึงถึงเวลาในการเดินทางมากกว่าระยะทาง

²W. Lean, and B. Goodall, Aspects of Land Economics, (London: Estate Gazette, 1977) : 194-196.

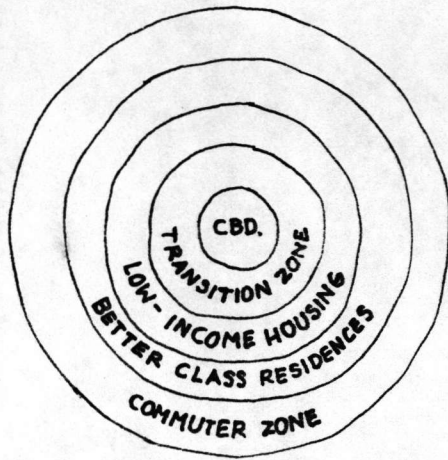
จุดอ่อนของทฤษฎีนี้ไม่ได้อยู่เฉพาะการเดินทางไปสู่ศูนย์กลางเมืองซึ่งเป็นย่านธุรกิจเท่านั้น แต่เป็นปัญหาการเดินทางไปสู่จุดต่าง ๆ ด้วย เพื่อแก้ปัญหาในการเดินทางของรูปแบบที่ 2 จึงเกิดการขยายตัวของเมืองในรูปแบบที่ 3 ขึ้นคือ Sector Theory

3) Sector Theory

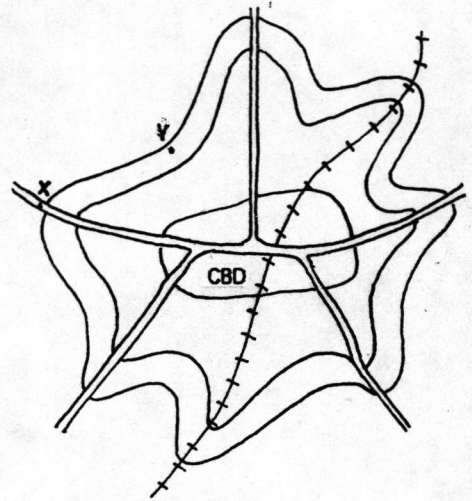
ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้ คือ Hoyt (1939) ธิบายการขยายตัวแบบนี้อีกอย่างหนึ่งว่า แบบลิ้ม แต่ละ Sector จะมีลักษณะการขยายตัวและการใช้ที่ดินในลักษณะเดียวกัน โดยจะขยายตัวไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง โดยเฉพาะจากศูนย์กลางธุรกิจในเมือง ตัวที่กำหนดการขยายตัวของเมืองก็คือย่านที่อยู่อาศัย (Residential District) ซึ่งผู้กำหนดก็คือผู้มีรายได้นั้นเอง จากรูปที่ 2-1 ค จะเห็นได้ว่า ที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้นั้นถูกล้อมรอบโดยกลุ่มผู้มีรายได้น้อยกว่า ทั้งนี้ ผู้มีรายได้นั้นก็มีแนวโน้มที่จะโยกย้ายไปอยู่อาศัยในย่านใหม่ที่ไกลออกไปตามเส้นทางคมนาคมที่สะดวกที่สุด และเป็นย่านที่ดินมีราคาแพง อากาศปลอดโปร่ง ทิวทัศน์ดี อย่างไรก็ตาม ในบางพื้นที่ผู้กำหนดทิศทางการขยายตัวของเมืองไม่เพียงแต่ผู้มีรายได้นั้น แต่บางทีนักจัดสรรที่ดินก็มีส่วนในการกำหนดด้วยเช่นกัน โดยถ้าไปจัดสรรที่ดินที่มีราคาแพงหรือคุณภาพดีในย่านใดผู้มีรายได้นั้นก็จะอพยพไปอยู่ในย่านนั้น โดยรอบข้างมักจะเป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยกว่าและถัดออกไปเป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย ซึ่งจะรวมเอาโรงงานอุตสาหกรรมเข้าไปด้วย

4) Multiple Nuclei Theory

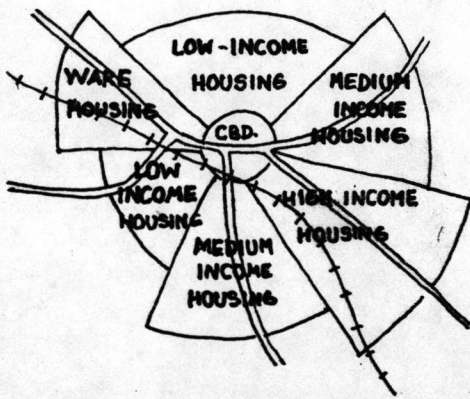
ตามทฤษฎีนี้ Chauncy D.Harris และ Edward L.Ullman (1945) อธิบายว่า มีเมืองเป็นจำนวนมากที่ไม่จำเป็นต้องมีศูนย์กลางธุรกิจของเมืองอยู่เพียงจุดเดียว ศูนย์กลางของเมืองแต่ละจุดจะเป็นศูนย์กลางที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งจะเป็นตัวชี้หรือส่งอิทธิพลต่อการใช้ที่ดินซึ่งอยู่โดยรอบ

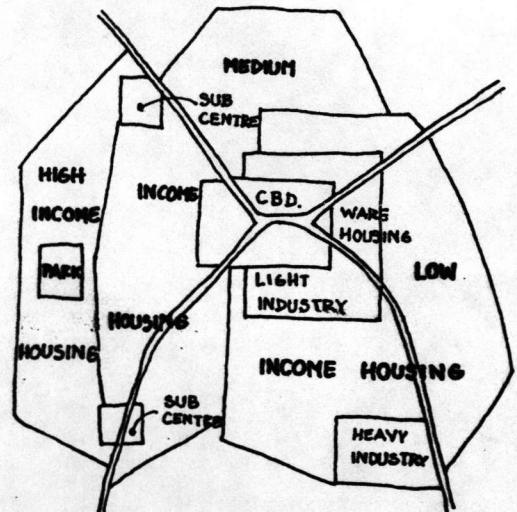
๗) Concentric Model

๘) Axial Development or Star Model

๙) Section Model

๑๐) Multiple Nuclear Model

การที่เมืองมีหลายศูนย์กลางและกระจายอยู่ในบริเวณที่แตกต่างกัน เนื่อง
จากปัจจัย 4 ประการ คือ

- 1) กิจกรรมบางประเภทต้องการความสะดวกโดยเฉพาะของแต่ละบริเวณ
เช่น ย่านการค้า จำเป็นต้องตั้งอยู่ในจุดที่เข้าถึงได้สะดวกที่สุด
- 2) กิจกรรมบางประเภทตั้งอยู่ใกล้กันเนื่องจากได้รับประโยชน์จากการรวม
กลุ่มกัน เช่น ย่านการค้าและการเงิน
- 3) กิจกรรมบางประเภทที่มีความแตกต่างกัน เมื่อนำมาอยู่รวมกันจะทำให้
เกิดผลเสีย เช่น โรงงานอุตสาหกรรม และบริเวณพักอาศัยของผู้มีรายได้น้อย
- 4) กิจกรรมบางประเภทไม่สามารถตั้งในที่ซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาที่สุดได้
เนื่องจากค่าเช่าที่สูง เช่น บริเวณพักอาศัยราคาถูกจำเป็นต้องตั้งในที่ดินราคาถูก

ตามทฤษฎีนี้ เมืองยังมีขนาดใหญ่มากเพียงไร ขนาดของศูนย์กลางก็จะมีขนาด
ใหญ่ยิ่งขึ้น และมีศูนย์กลางย่อยกระจายไปตามจุดต่าง ๆ ของเมืองศูนย์กลางย่อยเหล่านี้ไม่จำเป็นต้อง
ตั้งอยู่ศูนย์กลางเมืองเสมอไป แต่จะอยู่ตามขอบเมืองที่ขยายออกไป เป็นชุมชนที่มีความสะดวก
สบาย บรรดาโรงงานอุตสาหกรรม ร้านขายส่ง โกดังเก็บสินค้า มักจะไปรวมตัวกันอยู่ในเส้น
ทางคมนาคมที่ไปมาสะดวกในขณะเดียวกัน อุตสาหกรรมหนักซึ่งปกติจะส่งเสียงเป็นที่รบกวนมีน้ำ
เสีย มักจะอยู่ในย่านที่ห่างไกลออกไป ศูนย์กลางย่อยของเมืองบางแห่งเป็นศูนย์วัฒนธรรม หรือ
แหล่งพักผ่อนหย่อนใจ หรือกลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจชานเมือง ในขณะที่ศูนย์กลางย่อยอีกแห่งเป็น
ย่านหอพัก หรือเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ที่สามารถเดินทางไปมาสะดวก ไม่ว่าจะโดยบริการสาธารณะ
หรือโดยรถยนต์ส่วนตัวก็ตาม รูปแบบของเมืองในลักษณะนี้จะไม่มีรูปแบบซ้ำกัน เพราะเมืองสา
มารถขยายออกไปได้จากศูนย์กลางหนึ่งไปสู่ศูนย์กลางหนึ่งไม่ว่าจะไปเกิดขึ้นที่ใดผู้คนก็จะไปอยู่อา
ศัยเป็นกระจุก แต่ละเมืองจะมีรูปแบบของตนเอง แต่จะไม่มีรูปแบบเฉพาะ เนื่องจากปัจจัย 4 ประ
การดังกล่าวข้างต้น

2.2 รูปแบบการขยายตัวของเมือง

รูปแบบการขยายตัวของเมือง (ฉันทนาท สุวรรณ 2535 : 11-16) มักเกิดขึ้นจากอิทธิพลของเส้นทางคมนาคมเป็นสำคัญ ทั้งนี้เนื่องมาจากธรรมชาติของการเลือกตั้ง มนุษย์มักจะเลือกพื้นที่ที่มีการเข้าถึงได้สะดวกเป็นที่ตั้งกิจกรรม จากการศึกษาถึงรูปแบบการขยายตัวของเมืองต่าง ๆ พอสรุปได้ว่ารูปแบบการขยายตัวของเมืองมีรูปแบบพื้นฐาน ดังนี้

1. GRID

เป็นรูปแบบการขยายตัวของเมืองที่มีโครงร่างของถนนตัดกันเป็นตาตารางทำให้พื้นที่เมืองถูกแบ่งออกเป็นบล็อกรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมผืนผ้า สี่เหลี่ยมขนมเป็ยกปุ่น หรือรูปหกเหลี่ยม ส่วนใหญ่บล็อกเหล่านี้จะเป็น MODULE ที่ใกล้เคียงกัน บล็อกรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็น MODULE ที่เหมาะสมที่สุดสำหรับเมืองที่มีการขยายตัวแบบ GRID เพราะให้อิสระในการวางผังการใช้ที่ดินมากกว่า MODULE ในรูปอื่น

สำหรับเมืองที่มีสภาพภูมิประเทศสูง ๆ ต่ำ ๆ ไม่สามารถตัดถนนเป็นแนวเส้นตรงได้ GRID ของเมืองจะบิดเบี้ยวไปตามสภาพภูมิประเทศของ DISTENDED GRID และสำหรับเมืองที่มีศูนย์กลางธุรกิจขนาดใหญ่ซึ่งต้องการพื้นที่ต่อเนื่องกันมากกว่า 1 บล็อก จะขยายพื้นที่ได้ในลักษณะของ SUPPER BLOCK ซึ่งภายใน SUPPER BLOCK นี้จะจัดให้มีการสัญจรที่ปลอดภัยสำหรับคนเดินเท้าโดยไม่มีรถยนต์เข้ามารบกวนได้

เปรียบเทียบข้อดี ข้อเสียของการขยายตัวแบบ GRID

ข้อดี	ข้อเสีย
1. ง่ายแก่การจัดระบบจราจร, ประปา ไฟฟ้า 2. ง่ายแก่การแบ่งพื้นที่เป็น LOT หรือ PARCEL 3. เหมาะกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เนื่องจากอาคารทั่วไปมักเป็นรูปสี่เหลี่ยม ทำให้ง่ายแก่การจัดวางอาคารและประหยัดพื้นที่ 4. ง่ายแก่การขยายตัว	1. เมื่อแบ่งเป็นพื้นที่รูปตารางที่ตายตัว (GRID FORM) ซึ่งไม่มีอิสระในการวางผังกายภาพ 2. แต่ละบล็อกจะมีจุดตัดของการสัญจรของตนเองและรถยนต์ไม่น้อยกว่า 4 จุด ทำให้ต้องมีการแยกระดับของถนนเพื่อหลีกเลี่ยงจุดตัด ซึ่งจำเป็นต้องลงทุนสูง

2. CONCENTRIC

เป็นรูปแบบการขยายตัวของเมืองซึ่งกระจุกตัวกันหนาแน่นภายในศูนย์กลางและค่อย ๆ กระจายตัวออกไปในลักษณะวงแหวน ระบบถนนที่ใช้ในการสัญจรจะเป็นถนนวงแหวนที่แบ่งพื้นที่เมืองออกเป็นส่วน ๆ โดยมีถนนรัศมีเชื่อมต่อศูนย์กลางภายในกับพื้นที่รอบนอก

สำหรับเมืองที่มีรูปแบบการขยายตัวแบบ CONCENTRIC และมีถนนทางหลวงระหว่างจังหวัดตัดผ่านเข้าสู่ศูนย์กลาง ทำให้เมืองถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนและทำให้เกิดความแออัดของการจราจรจากรถที่ผ่านเมือง จึงมักจะเลี่ยงโดยการทำถนน BY PASS เพื่อเลี่ยงการจราจรที่ไม่มีกิจกรรมที่ติดต่อกับศูนย์กลางเมืองให้อ้อมออกจากบริเวณที่มีความหนาแน่นสูง

เปรียบเทียบข้อดี ข้อเสียของรูปแบบการขยายตัวแบบ CONCENTRIC

ข้อดี	ข้อเสีย
1. เป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เกาะกลุ่มกันหนาแน่นทำให้เมืองสามารถรับกำลังประชากรได้มาก 2. พื้นที่ภายในเมืองจะถูกแบ่งออกเป็นสัดส่วนและง่ายแก่การจัดการใช้ประโยชน์ที่ดิน 3. พื้นที่ทุกส่วนสามารถติดต่อถึงกันได้สะดวก	1. การจราจรคับคั่งมากในบริเวณศูนย์กลาง 2. ระยะการเดินทางติดต่อระหว่างโซนต่าง ๆ ไกลกว่ารูปแบบอื่นเพราะต้องอ้อมถนนวงแหวน 3. โครงสร้างของเมืองค่อนข้างตายตัวไม่ยืดหยุ่น

3. LINEAR

เป็นรูปแบบการขยายตัวที่เกิดขึ้นกับเมืองซึ่งมีทางคมนาคมเพียงสายเดียวตัดผ่านและการตั้งถิ่นฐานการขยายตัวไปตามแนวสองฟากถนน การขยายตัวในรูปแบบนี้เหมาะสมสำหรับเมืองขนาดย่อมซึ่งเป็นเมืองบริวารของเมืองใหญ่ เพราะสามารถติดต่อกับศูนย์กลางเมืองใหญ่โดยตรงและรวดเร็ว

รูปแบบการใช้ที่ดินนี้มักจะมีกับเมืองที่ตั้งอยู่ในระหว่างหุบเขา หรือริมแม่น้ำซึ่งการขยายตัวถูกจำกัดด้วยสภาพภูมิประเทศทำให้ต้องขยายตัวไปตามแนวยาว

เปรียบเทียบข้อดี ข้อเสียของรูปแบบการขยายตัวแบบ LINEAR

ข้อดี	ข้อเสีย
1. ประชากรจากเมืองบริวารสามารถเข้าสู่ศูนย์กลางเมืองใหญ่ได้สะดวก	1. ถ้าเมืองมีขนาดใหญ่ขึ้น การขยายตัวไปตามแนวยาวจะทำให้พื้นที่ส่วนอื่น ๆ ของเมืองไกลจากศูนย์กลางเมือง 2. สิ้นเปลืองสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ 3. มีการสัญจรจากภายนอกผ่านเข้าไปในเมือง ซึ่งอาจเกิดอันตรายจากรถยนต์ที่วิ่งด้วยความเร็วสูง

4. STAR

เป็นรูปแบบของการขยายตัวของเมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางการคมนาคมหลายสายและการตั้งถิ่นฐานแผ่ขยายไปตามแนวของถนน (RIBBON DEVELOPMENT)

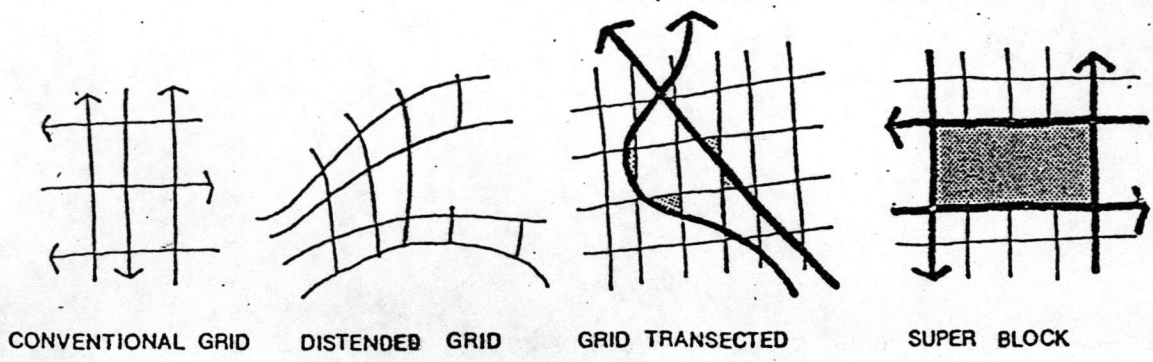
เปรียบเทียบข้อดี ข้อเสียของรูปแบบการขยายตัวแบบ STAR

ข้อดี	ข้อเสีย
1. เหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์ทุกลักษณะ 2. การใช้ที่ดินในลักษณะนี้จะเกิดบริเวณที่ว่างระหว่างแถวอาคาร ซึ่งเข้าถึงได้ยาก ทำให้สามารถกำหนดพื้นที่เหล่านั้นเป็นพื้นที่สีเขียวสำหรับศูนย์กลางเมืองได้	1. การกระจายความหนาแน่นไม่สม่ำเสมอ และจะกระจุกตัวในบริเวณศูนย์กลาง 2. ถ้ามีเมืองขนาดใหญ่ ศูนย์กลางเมืองจะไม่สามารถให้บริการแก่พื้นที่ซึ่งอยู่ไกลออกไปมาก 3. สิ้นเปลืองสาธารณูปโภค

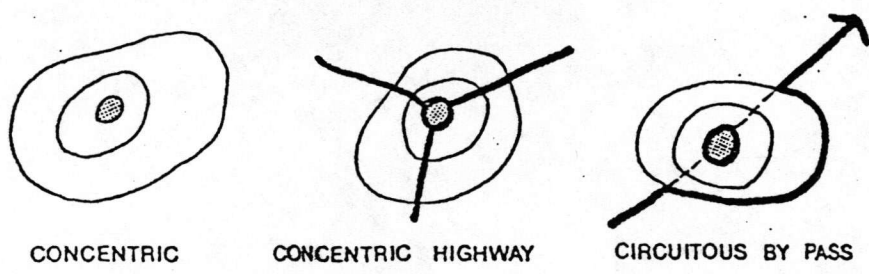
5. GALAXY

เป็นรูปแบบการใช้ที่ดินซึ่งพัฒนาจากรูปแบบ STAR เมื่อเมืองมีขนาดใหญ่ขึ้นจนศูนย์กลางเมืองแห่งเดียวไม่สามารถให้บริการแก่ชุมชนที่ขยายตัวแผ่ไปตามแนวสายของถนนได้ทั่วถึงจะมีการกระจายศูนย์กลางขนาดย่อยออกไปรอบนอกขอบเมืองในลักษณะของศูนย์กลางท้องถิ่น

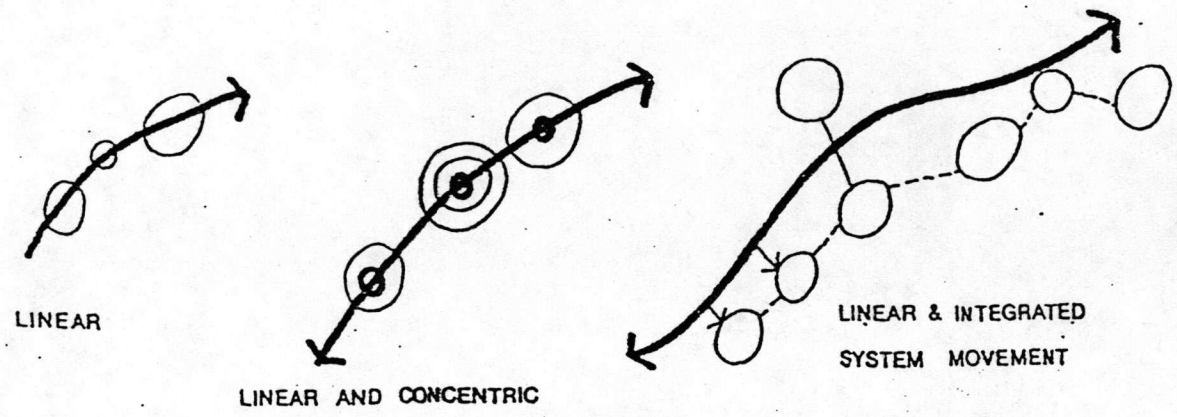
การขยายตัวในลักษณะนี้จะทำให้มีการกระจายตัวหนาแน่นสม่ำเสมอมากขึ้น และทำให้ชุมชนได้รับบริการได้ทั่วถึง

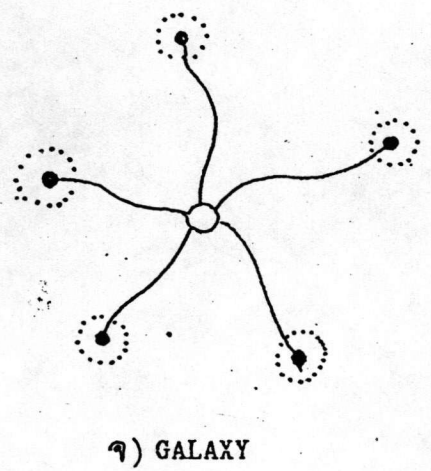
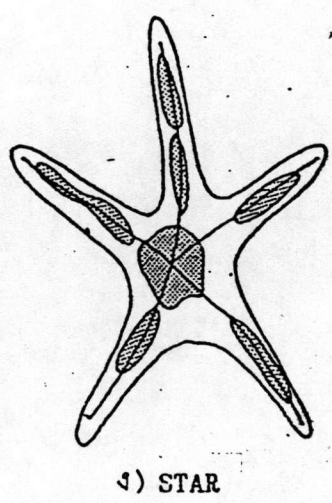
๗) GRID

๘) CONCENTRIC

๙) LINEAR

2.3 การพัฒนาและการวางแผนในระดับเมือง

1) แนวความคิดเกี่ยวกับระบบ (System) เพื่อใช้ในการวางแผน และการพัฒนา

ระบบหมายถึง การรวมตัวกันของสิ่งหลายสิ่งเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยแต่ละสิ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน หรือขึ้นต่อกันและกัน หรือมีผลกระทบต่อกันและกัน (Herbert G. Hicks 1972 : 461 อ้างใน ประชุม รอดประเสริฐ 2581 : 53-56)

ระบบประกอบด้วย 3 ส่วนที่สำคัญได้แก่ (คาร์ณี ฤวิณพัฒนกุล 2529:1)

- องค์ประกอบ (Object) ของระบบที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งอาจมีทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม

- คุณสมบัติหรือลักษณะ (Attributes) ขององค์ประกอบ

- ความสัมพันธ์ (Relationships) ที่เชื่อมโยงระบบเข้าด้วยกัน

กล่าวอีกนัยหนึ่งระบบจะประกอบด้วย 3 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ สิ่งที่ป้อนเข้าไป หรือข้อมูลนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลงาน/ผลผลิต (Product) ซึ่งทั้ง 3 ส่วนที่ จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมิได้ นอกจากนี้ระบบยังมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม (Environment) อย่างใกล้ชิด โดยระบบจะได้ข้อมูลเข้าจากสิ่งแวดล้อม และระบบจะสร้างหรือผลิตผลงานให้กับสิ่งแวดล้อม

โดยทั่วไปแล้ว ระบบอาจจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

- ระบบปิด (Closed system) คือระบบที่มีความสมบูรณ์ภายในตัวเอง (Self-Contain) แยกตัวเองออกจากสภาพแวดล้อม ไม่มีการผูกพันและถ่ายทอดข้อมูลนำเข้า และผลผลิต (Input-Output) กับระบบอื่นใด/สภาพแวดล้อมภายนอก

- ระบบเปิด (Open system) คือระบบที่มีความสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ สภาพแวดล้อมภายนอกมีการถ่ายทอด/แลกเปลี่ยนข้อมูลนำเข้า และผลผลิตซึ่งกันและกัน

ทั้งสองระบบนี้ อาจเป็นระบบอิสระขนาดใหญ่ที่มีความสมบูรณ์ภายในตัวเองหรือ อาจเป็นระบบย่อย (Subsystem) ที่อยู่ภายในระบบใหญ่นั้น โดยมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตามบทบาท หน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป

ความรู้และความเข้าใจในเชิงระบบทั้งในด้านองค์ประกอบ คุณสมบัติความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและใช้เป็นพื้นฐานสำคัญในกระบวนการศึกษาเพื่อการวางแผนพัฒนา

2) การพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงของชีวนิเวศ (Biosphere) และการใช้ทรัพยากรมนุษย์ การเงิน ทรัพยากรที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์และปรับปรุงคุณภาพชีวิตมนุษย์ และเพื่อที่จะให้การพัฒนาสามารถยั่งยืนต่อไปได้ จึงต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทางสังคมและนิเวศ ให้เท่ากับองค์ประกอบทางเศรษฐกิจ โดยมีพื้นฐานของทรัพยากรที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ซึ่งสามารถที่จะเลือกกิจกรรมที่มีประโยชน์และไม่มีผลประโยชน์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวได้

นักวางแผนสังคมได้กล่าวถึงการวางแผนพัฒนาสมบูรณ์แบบไว้ว่า "การวางแผนพัฒนาถ้าจะให้สมบูรณ์แบบคำว่าสมบูรณ์แบบหมายถึงการผสมผสาน (Intergration) การวางแผนเศรษฐกิจ การวางแผนสังคม และการวางแผนกายภาพ เข้าเป็นมาตรการ นโยบายและอยู่ในกรอบขององค์การที่ตั้งใจจะนำไปปฏิบัติ" Raanan Weitz : (1980 : 57, 72)

3) การวางแผน การวางแผนได้แก่ ความพยายามอย่างฉลาดและเป็นระบบในการเลือกทางเลือกที่ดีที่สุดของทางเลือกที่มีอยู่ เพื่อนำมาใช้ให้เกิดความสำเร็จตามจุดประสงค์ หรือได้แก่การตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะทำอะไร ทำที่ไหน ทำไม่ถึงทำ ทำเมื่อใด ใครเป็นผู้ทำ และทำอย่างไร (อนันต์ เกตุวงศ์ 2523: 170)

4) องค์ประกอบของการวางแผน Russell L. Ackoff (1970 : 5-6) อ้างใน ประชุม รอดประเสริฐ 2528: 104) ได้ชี้ให้เห็นว่า การวางแผนหรือแผนงานที่ดีนั้น จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่ชัดเจนและมีความต่อเนื่องกันเป็นลำดับ เพื่อให้ง่ายในการทำความเข้าใจและการนำไปปฏิบัติ นอกจากนี้ได้จำแนกองค์ประกอบของแผนและการวางแผน ได้แก่ จุดมุ่งหมาย (Ends) วิธีการ (Means) ทรัพยากร (Resources) การนำแผนไปใช้ (Implementation) และการควบคุม (Control) ซึ่งหมายความรวมถึงการตรวจสอบประเมินผล และการปรับปรุงแก้ไข

5) การวางแผนพัฒนา (Development Planning) ดร.อภิชาติ วงศ์แก้ว (2528: 42) ได้ให้ความหมายของการวางแผนพัฒนาว่าเป็นเรื่องของการเตรียมการล่วงหน้าก่อนที่จะมีการดำเนินงานโดยผู้บริหารที่รับผิดชอบจัดทำขึ้นเอง หรือมอบหมายให้ผู้อื่น จัดทำโดยถ่ายทอดสิ่งเหล่านั้นออกมาเป็นหลักฐานยึดถือได้ และได้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้สามารถดำเนินการได้อย่างสอดคล้องกันตามรายการที่ต้องการ องค์ประกอบหลักของแผนพัฒนาประกอบด้วย การกำหนดนโยบาย (Policy) วัตถุประสงค์ (object) เป้าหมาย (Target) วิธีดำเนินงานหรือกลยุทธ์ (Strategy) แผนงาน (Programme) และโครงการ (Project)

สำนักงานพัฒนาเมือง กรมการปกครอง (252: 4) ได้ให้ความหมายของการวางแผนพัฒนาว่าหมายถึง การกำหนดและตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะดำเนินงานอะไร ที่ไหน อย่างไร เมื่อใด และใครเป็นผู้ดำเนินงานหรือรับผิดชอบ โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมาย เพื่อการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม โครงสร้างพื้นฐานและการเมือง การบริหาร ทั้งนี้ได้นำปัญหา (Problem) ความต้องการ (Need) นโยบายหรือคำสั่ง (Policy or Directive) และศักยภาพ (Potential) มาวิเคราะห์เพื่อกำหนดเป็นวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการแก้ไขปัญหานั้นเองตอบความต้องการ นโยบาย และพัฒนาศักยภาพ แล้วจึงกำหนดออกมาเป็นรูปของแผนงานและโครงการเพื่อพัฒนาปรับปรุง แก้ไขสภาพต่าง ๆ ให้ดีขึ้น